ЕКУ Европадагы Коопсуздук жана Кызматташтык Уюмунун Бишкектеги борбору

ГРАЖДАНСКАЯ ПЛАТФОРМА

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Embassy of Switzerland in the Kyrgyz Republic
Кыргыз Республикасындагы Швейцариянын Элчилиги
Посольство Швейцарии в Кыргызской Республике

2017-ЖЫЛКЫ КР ПРЕЗИДЕНТИН ШАЙЛООЛОРДО ДОБУШ БЕРҮҮГӨ КӨЗ КАРАНДЫСЫЗ БАЙКОО ЖҮРГҮЗҮҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ БОЮНЧА АЛДЫН АЛА ОТЧЕТ.

2017-жылдагы КР Президентин шайлоолор, 2011-жылы башталган шайлоо процессиндеги реформалардан кийинки шайлоо циклин жыйынтыктоочу окуя болуп калды. Так ушул Президенттик шайлоолордун өтүшү мамлекеттик органдар тарабынан инновацияларды, мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгү боюнча мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү жана укук колдонуучулук практикасын жакшыртуу Кыргызстандагы шайлоо тутумун өркүндөтүү боюнча тармактарга күчөтүүлөрдү киргизе алаарына баа бере алат.

«Жарандык платформа» коомдук фонду өткөрүлгөн реформаларды баалоо үчүн шайлоо процессинин натыйжалуулугун жогорулатууда мамлекеттик жана мамлекеттик эмес институттардын баарына көмөк көрсөтүү, ошондой эле мыйзам чыгаруучулук жана укук колдонуучулук базанын натыйжалуулугун жогорулатуу максатында шайлоолорго көз карандысыз байкоону жүргүзүп жатат.

«Жарандык платформа» коомдук фондунун көз карандысыз байкоо жүргүзүүлөрү боюнча отчёттору, шайлоочуларды жана талапкерлерди каттоо, саясий өнөктүктүн мүнөзү, ишмердүүлүгү түздөн-түз шайлоолорду даярдоого жана өткөрүүгө багытталган мамлекеттик институттардын иши, өнөктүктүн ЖМКда чагылдырылышы, шайлоо боюнча келип чыккан талаштар тууралуу коомчулукка кабар берет.

Фонддун көз карандысыз байкоо жүргүзүүсүнүн алкагында мүмкүн болгон укук бузууларга баа берүү максатында 15 узак мөөнөттүү жана 500 кыска мөөнөттүү байкоочулар багыт алышкан. Бул укук бузуулар – жалгыз гана учурларбы же системалуу мүнөзгө ээ болушканбы, шайлоо процессинин сапатына эмне таасир тийгизди мына ушуларга баа берилет. Биздин отчётубуз шайлоо процессинин канчалык деңгээлде өлкөнүн улуттук мыйзамдарына жана таза шайлоолорду өткөрүү боюнча эл аралык стандарттарга шайкеш келерине жана ошону менен бирге процедуралар, добуш берүү жыйынтыктары жана шайлоонун натыйжалары талапкерлердин жана шайлоочулардын ишенимине татыктуубу же жокпу ошолор тууралуу чагылдырып турат.

I. РЕЗЮМЕ

- Байкоого алынган шаарлардагы укук бузууларга карабастан, төмөнкүдөй тыянак чыгарууга болот, 2017-жылкы Президенттик шайлоолор улуттук мыйзамдарга ылайык, ачык, айкын, конкуренттик негизде болуп өттү.

- Бул шайлоолорго шайлоочулардын аз келгенин белгилөө зарыл (болжол менен катталган шайлоочулардын жалпы санынын 56 пайызы), бул биздин жарандардын саясий жигердүүлүгүнүн төмөндүгүнөн кабар берет, биринчи кезекте бул катталган талапкерлердин өлкөдөгү азыркы саясий-экономикалык кырдаалды жакшы жака өзгөртүү мүмкүнчүлүктөрүнө ишенбөө менен байланыштуу, алардын көз карашында Президент болуу үчүн чыныгы мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон татыктуу талапкер жок.
- Шайлоочулардын басымдуу бөлүгүнүн саясий жана укуктук маданиятынын жетишсиздиги шайлоолордо административдик ресурстун колдонулушуна жана шайлоочулардын добуштарынын сатылып алынышына алып келди, ошону менен бирге айрым талапкерлерге карата «кара пиарды» колдонуу күч алды.
- Жаңы шайлоо мыйзамдарында талапкерлер үчүн олигархиянын негизи жатат, анткени алардын шайлоо фондуна түшкөн жеке жана ыктыярдуу түрдө жарандардан түшкөн каражаттары жомоктогудай суммага жетти, ал эми каражат фондун түзүүгө жана шайлоо өнөктүгүн өткөрүү үчүн чыгымдардын чектүү суммасына болгон талаптын жоктугу айрыкча өлкө калкынын жашоо тиричилигинин төмөн деңгээлинин фонунда кээ бир талапкерлердин шайлоо өнөктүгүнүн каражаттарынын адаттан тыш жогорулашына алып келди.
- Добуш берүү күнүнө карата техникалык даярдыкты биз канааттандырарлык деп баалайбыз. Биздин байкоочулардагы кыйынчылыктар аккредитациядан өтүү учурунда жаралды, бул биздин оюбуз боюнча шайлоого байкоо жүргүзүүгө катышкан жактарга карата шайлоо мыйзамдарына өзгөртүүлөрдүн киргизилиши менен байланыштуу.

II. Добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүү (участкадан тышкары жерде добуш берүү)

14 октябрда добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүү мүмкүнчүлүгүн түзүп берүү арызы менен кайрылган жактар үчүн добуш берүү болуп өттү. Биздин байкоочулар добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүүдө шайлоочулардын укуктарын бузган жана башка олуттуу укук бузуучу 21 окуяны катташкан.

Байкоо жүргүзүү 12 чоң шаарларда жүргүзүлгөн жана укук бузуулардын жана көйгөйлөрдүн көпчүлүгү Бишкек жана Ош шаарларында аныкталды. Айрым көйгөйлөр ошондой эле Токмок, Карасуу, Нарын жана Каракол шаарларында катталган.

Ош	10
Бишкек	5
Токмок	2
Каракол	2

Нарын	1
Карасуу	1

Аныкталган көйгөйлөрдүн жана укук бузуулардын ичинде, эң эле көбү техникалык аппараттар жана добуш берүү процедурасы менен байланыштуу.

Техникалык көйгөйлөр	7
Добуш берүү процедураларын бузуу	6
Шайлоочулардын тизмеси менен байланышкан маселелер	2
Участкадагы үгүттөө	2
Добуш берүүнүн жашыруундулугун бузуу	1
Добуш берүүнүн жыйынтыктары боюнча протоколду бербөө	1

1. <u>Техникалык көйгөйлөр</u>

14 октябрда техникалык көйгөйлөр менен байланышкан 7 учур катталып, алар төмөнкү таблицада келтирилди:

Шаар	УШК номуру	Көйгөй	Узактыгы
Ош	5318	комбо-ридердин бузулушу	40 мүнөт
	5312	Драйвер орнотулган эмес	40 мүнөт
Бишкек	1310	Жекелештирүүчү жабдыктын бузулушу	15-30 мүнөт
Токмок	7068	Жекелештирүүчү жабдыктын бузулушу	15-30 мүнөт
	7066	Жекелештирүүчү жабдыктын бузулушу	15-30 мүнөт
Каракол	3146	Жекелештирүүчү жабдыктын бузулушу	15 мүнөттөн азыраак

Ош шаарында №5318 УШКда паспорттун МРЗ зонасын окуу боюнча комбо-ридер 40 мүнөт бою жеткиликсиз болгон, ошондуктан УШК кызматкерлери бузулуунун себебин жоюу үчүн участкага кайтып келүүгө аргасыз болушту. №5312 УШКда оператор керектүү программалык камсыздоону орнотпогондугуна байланыштуу, комиссия мүчөлөрүнө да аны орнотуу үчүн участкага кайтып келүүгө туура келди.

Бишкектин Свердлов районунда (УШК №1310), Токмокто, (УШКлар №7066 жана №7068), Караколдо (УШК №3146) да жекелештирүүчү жабдыктар бузулду, алар жарым сааттан кем эмес убакытта оңдолду.

Добуш берүү процедураларынын бузулушу

Бишкек шаарынын Биринчимай районунда №1222 УШКда участкада добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүүгө жарандардан келип түшкөн арыздардын реестри илинген эмес.

Ош шаарында №5319 шайлоо участкасында паспорттук маалыматтар боюнча жазуу жүргүзүлбөгөн учурлар болду. №5307 УШКда добуш берүү үчүн маркери болгон эмес. №5271 УШКда ошондой эле процедуралардын башка укук бузуулары орун алган.

2. Шайлоочулардын тизмеси менен болгон көйгөйлөр

Карасууда (УШК №5265), Ошто (УШК №5272), Караколдо (УШК №3132) добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүүгө келип түшкөн арыздардын реестринде жок болгон шайлоочулардын добуш берүү учурлары катталган.

3. Участкадагы үгүттөө

Ош шаарында №5312 УШКда жергиликтүү тургундардын сөзү боюнча үй комитети болуп иштеген аял, добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүү үчүн арыз берген жарандардын даректерин жакшы билген жана УШКнын мүчөлөрүн коштоп жүргөн. Мында ал шайлоочулардын алдына УШК мүчөлөрүнөн мурда киргенге аракет жасап, алар киргенге чейин С.Жээнбековго үгүт жүргүзүүгө жетишкен. Биздин байкоочу укук бузуу боюнча актты жана тиешелүү арыздарды түзүп прокуратурага жана Ош шаарынын АШКна өткөрүп берген.

Бишкек шаарынын Свердлов районундагы № 1327 УШКда участкадан тышкары жерде добуш берүүгө чыккан учурда КСДП жана РАЖ партиясынын байкоочулары үгүт иштерин жүргүзүшкөн. Шайлоочуларды жекелештирүү учурунда КСДП партиясынан өкүл аларга 9 саны көрсөтүлгөн жана ага чымчыкча коюлган карточканы көрсөткөн, ал эми РАЖ партиясынын өкүлү Ө.Бабановго оозеки үгүттөгөн, мында УШК мүчөлөрү бул үгүттөөгө эч кандай жооп кайтарышкан эмес. Биздин байкоочунун эскертмесинен кийин гана УШК мүчөлөрү буга жооп кайтарып, партиялардын өкүлдөрүнө үгүт жүргүзүүгө тыюу салды. Бул факт боюнча биздин уюм Бишкек шаарынын АШКна даттануу жөнөткөн.

4. Добуш берүү жашыруундулугун бузуу

Айрым УШК байкоочуларынан добуш берүү жашыруундулугун бузуу фактысы боюнча маалыматтар келип түшкөн, бул участкаларда добуш берүү жашыруундулугу толук түрдө камсыз кылынган эмес.

Окуялар (инциденттер)

УШК №5310 (Ош ш.)

Чектен чыккан дагы бир окуя Ош шаарынын №5310 УШКда добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүүгө чыккан учурда катталган. Добуш берүүгө чыккан учурдун эң эле башынан УШК мүчөлөрү шайлоочулардын үйлөрүнө барган учурда талапкер С.Жээнбековго добуш берүүгө чакыруу менен ачык эле үгүт жүргүзүшкөн. Мында УШК мүчөлөрү бир эле убакта бир нече шайлоочулардын шайлашына уруксат берген, ошону менен добуш берүү жашыруундулугунун бузулушуна жол берген. Бул боюнча биздин байкоочунун көптөгөн эскертүүлөрүнө УШК мүчөлөрү демонстративдүү түрдө эч кандай жооп кайтарышкан эмес, ошол эле багытта иш алып барууну улантышкан. Бул кырдаалдын жеткен туу чокусу бир үйдөгү добуш берүү болду. Ал жерде УШКнын бир мүчөсү шайлоочу добуш берип бүткөндөн кийин шайлоо бюллетенин карап, анын үгүтүнө каршы добуш бергендигин көрүп, ал бюллетенди көчмө үкөккө салбоону чечкен. Биздин байкоочу жана талапкерден дагы бир байкоочу муну видеого тартышкан жана укук бузуу боюнча акт түзө башташкан. Шайлоочунун үйүндө акт түзүү учурунда спорттук дене түзүлүшүндөгү эки эркек киши кирип келип, талапкердин байкоочусунун телефонун алып аны көчөгө сүйрөп чыгышкан. Үйгө кайра киришип УШКнын мүчөсүнүн көрсөтмөсү боюнча күч колдонуу менен байкоочунун телефонун алып бардык сүрөттөрдү жана видеожазууларды өчүрүп салган. Андан соң биздин байкоочуну коркута баштаган жана мындан ары добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүүгө байкоо жүргүзүүнү токтотуп шайлоочунун үйүнөн чыгып кетүүсүн талап кылышкан. Мында үйдө болгон УШК мүчөсү биздин байкоочуга көрсөтүлүп жаткан күч колдонууга каршылык көрсөтүүнүн ордуна тескерисинче өзү да телефонго тартылгандарды өчүрүүгө катышкан. Биздин байкоочу абдан коркуп нес абалында болгон жана 15-октябрдагы добуш берүүдө мындан ары байкоочу болуп иштөөдөн баш тарткан, бул тууралуу айтуунун өзү болбойт.

Ош шаары боюнча биздин координатор бул факт боюнча Ош шаарынын прокуратурасына жана ички иштер органдарына бул окуяга катышкан бардык жактарды жоопкерчиликке тартуу жөнүндө арыз жиберген. Ош АШКнын төрагасынын атына ушул окуяда катышкан УШК мүчөлөрүн мындан аркы иштен четтетүү жана ошол участкадагы добуш берүү жайынан тышкары жерде добуш берүүнү жараксыз деп табуу жөнүндө арыз берилген. Бул мамлекеттик органдардан азырынча жооп келе элек.

III. Добуш берүү күнүндөгү укук бузуулар тууралуу алдын ала отчет

15-октябрда шайлоо участкаларынын жабылуу учурунда «Жарандык платформа» КФнун байкоочулары тарабынан добуш берүү процедураларын бузуу, добуш берүү процессине таасир берген жана башка көйгөйлөр тууралуу 120 инцидент-окуя аныкталып каттоого алынды.

«Жарандык платформы» байкоочулары байкоого алган шаарлардын арасынан укук бузуу боюнча эң эле көп маалымат Бишкек, Джалал-Абад, Талас, Ош, Токмок жана Карасуу

шаарларынан келип түшкөн, бул УШКдын көптүгү жана ушул шаарларда калктын жыш жайгашкандыгына байланыштуу.

Таблица 1: Шаарлар боюнча укук бузуулардын саны

Шаар	Укук бузуулардын саны	Пайыз
Бишкек	30	25%
Жалалабад	15	12.50%
Талас	12	10%
Ош	11	9.17%
Токмок	11	9.17%
Карасуу	11	9.17%
Баткен	8	6.67%
Каракол	7	5.83%
Нарын	5	4.17%
Өзгөн	4	3.33%
Кара-Балта	3	2.50%
Кызыл -Кыя	3	2.50%

Диаграмма 1: Шаарлар боюнча укук бузуулардын саны

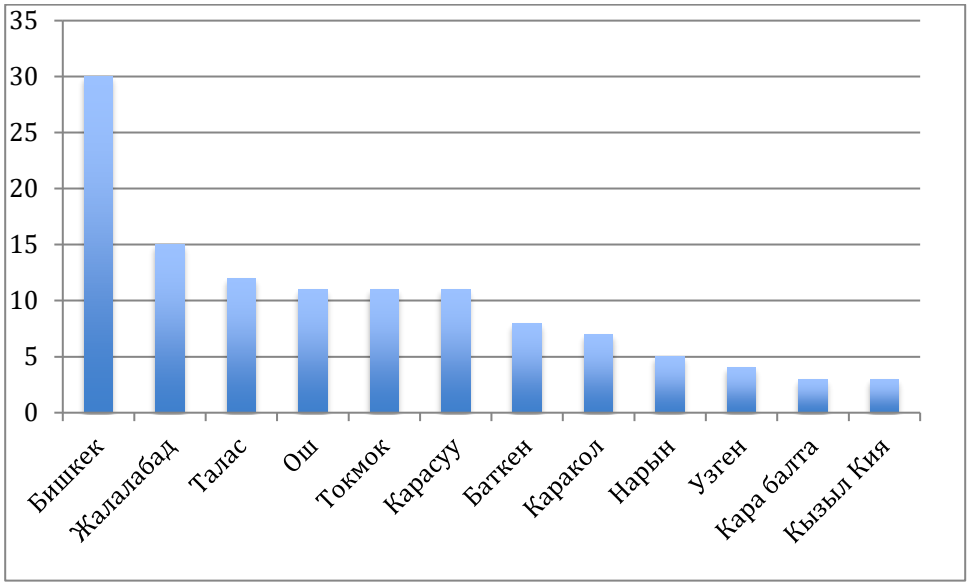

Добуш берүү күнү байкоочулар укук бузуулардын жана көйгөйлөрдүн негизги 4 түрүн аныкташкан: добуш берүү үчүн санариптик аппаратура менен байланышкан техникалык катаалдыктар, добуш берүү процедурасын бузуу жана шайлоочулардын тизмеси менен болгон көйгөйлөр. Мисалга, Бишкек шаарынын Свердлов районунун №1318 УШКда АЭУ шайлоочунун бюллетенин кабыл алган эмес, жана УШКда добуштарды кол менен эсептөөгө чейин кое турууну жана андан ары бул бюллетенди калган бюллетендер менен саноого кошууну чечишкен.

Таблица 2: Укук бузуунун түрлөрү

Укук бузуунун түрү	Инциденттердин саны	Пайыз
Техникалык катаалдыктар	55	45.83%
Добуш берүү процедурасы	47	39.17%
Шайлоочулардын тизмеси	16	13.33%
Добуш берүүгө киргизүү	1	0.83%
Башкалар	1	0.83%

Диаграмма 2: Укук бузуунун түрү

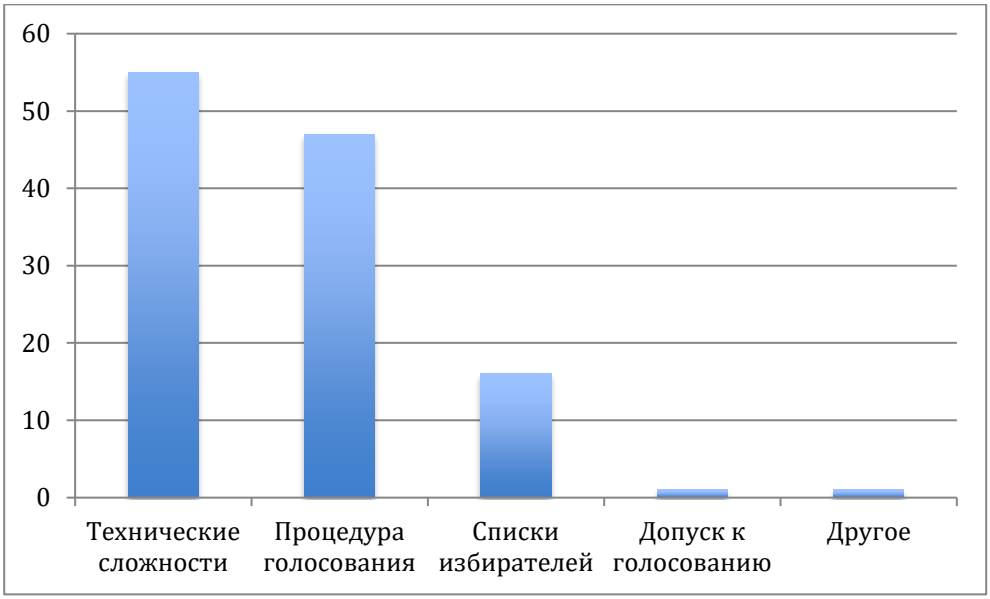

Шаарлардын чектери боюнча укук бузуунун анализи көрсөткөндөй, шайлоочулардын тизмелери менен байланышкан көйгөйлөрдүн көпчүлүк бөлүгү Таласта жана Токмокто

байкалды, ал эми бул учурда Бишкек, Жалалабат жана Ош шаарларында жабдыктар уламдан бузулуп жатты. Добуш берүү процедурасын бузуу боюнча эң көп укук бузуу Бишкек жана Карасууда аныкталды.

Таблица 3: Шаар чектери боюнча укук бузуунун түрлөрү жана саны

Шаар	Шайлоочулардын тизмеси	Техникалык катаалдыктар	Добуш берүү процедурасы
Бишкек	1	11	16
Джалал-Абад	0	11	4
Талас	6	3	3
Ош	0	9	2
Токмок	6	3	2
Карасуу	0	2	9
Баткен	0	7	1
Каракол	0	4	3
Нарын	0	2	3
Өзгөн	0	1	3
Кара-Балта	3	0	0
Кызыл-Кыя	0	2	1

Диаграмма 3: Шаар чектери боюнча укук бузуунун түрлөрү жана саны

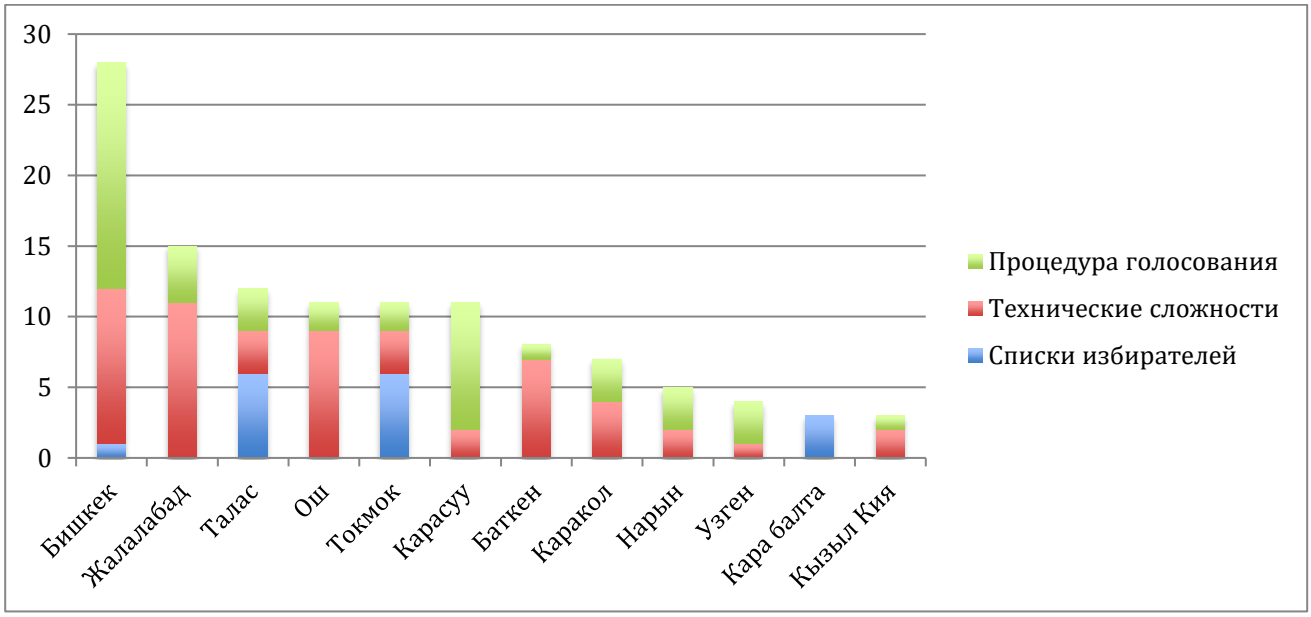

Укук бузуулардын көпчүлүгү Бишкекте болгондугуна байланыштуу, төмөнкү таблицада жана диаграммада райондор боюнча маалыматтар келтирилди, анда көйгөйлөрдүн көпчүлүгү Свердлов районунда пайда болгондугу көрүнүп турат.

Таблица 4: Количество в разрезе районов города Бишкек

Район	Укук бузуулардын саны	Пайыз
Свердлов району	16	53.33%
Ленин району	7	23.33%
Биринчимай району	4	13.33%
Октябрь району	3	10%

Диаграмма 4: Бишкек шаарынын райондорунун чектери боюнча

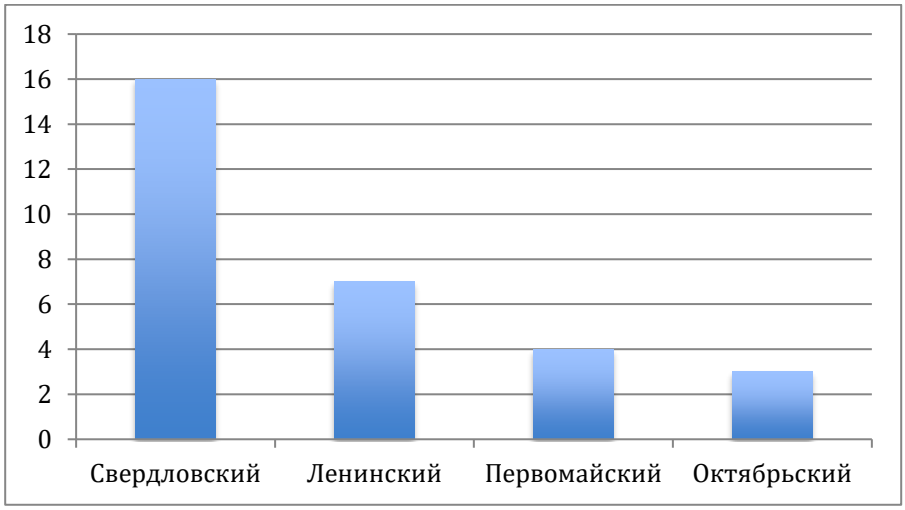

Техникалык катаалдыктар бир нече категоричларга бөлүнүштү: (1) жекелештирүүчү жабдыктын бузулушу; (2) АЭУ бузулушу, запастык АЭУ бузулушу; (3) маалыматтар базасынын серверинин жана ноутбуктун бузулушу; (4) комбо-ридердин бузулушу (паспорттун MP3 зонасын окуу боюнча); (5) монитордун бузулушу. Добуш берүү күнү байкоого аллынган бир да УШКда комбо-ридер менен болгон көйгөй келип чыккан жок, бирок башка аппаратура, өзгөчө АЭУ тилекке каршы тизмеден чыкты.

Таблица 5: Техникалык бузулуулардын түрлөрү

Техникалык көйгөйлөрдүн түрү	Инциденттердин саны	Column1
АЭУ бузулушу, запастык АЭУ бузулушу	42	75%
Монитор иштебейт	9	16.07%
Башкалар	3	3.57%
Жекелештирүүчү жабдыктын бузулушу	2	3.57%
маалыматтар базасынын серверинин жана ноутбуктун бузулушу	1	1.79%

Диаграмма 5: Техникалык бузулуулардын түрлөрү

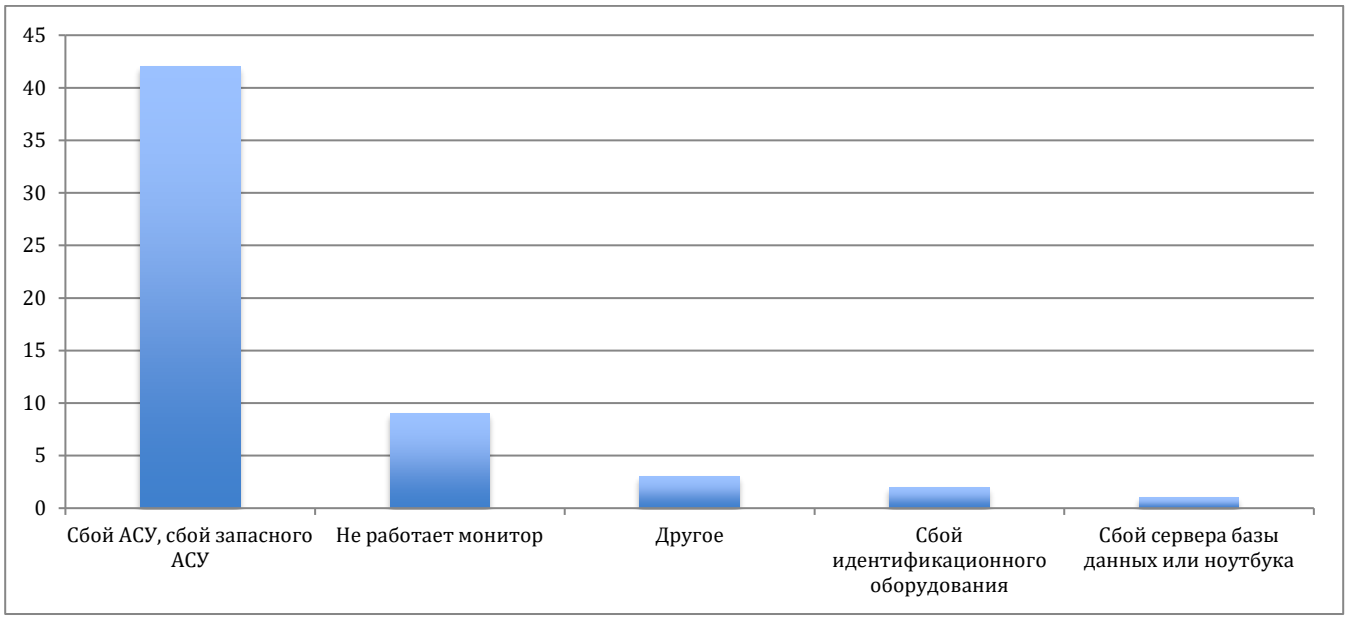

«Башкалар» категориясына мурдагы бузулууларга киргизилүүгө мүмкүн болбогон учурлар кирет. Мисалы, Бишкекте №1052 УШКда электрощиттеги тетиктерди чалынтпоосун сактабагандыктан техникалык бузулуу жаралган, №1338 УШКда жекелештирүүчү жабдык жаранды тааный албай койду, экранда башка сүрөт чыкты жана бул жаран добуш берүү укугун жоготту. Белгилей кетчү нерсе, техника менен байланышкан учурлар көп катталгандыгына карабастан бул көйгөйлөр бат эле чечилип жатты. №1318 УШКда МКК аппаратурасы шайлоочуга чек берген жок, буга байланыштуу шайлоочу добуш бере алган жок.

Таблица 6: Аппаратуралардын бузулушунун узактыгы

Аппаратуралардын бузулушунун узактыгы	**Инциденттердин саны**	**Пайыз**
5 мүнөттөн аз	12	25%
5-15 мүнөт	24	50%
15-30 мүнөт	7	14.58%
30 мүнөт - 1 саат	5	10.42%

Диаграмма 6: Аппаратуралардын бузулушунун узактыгы

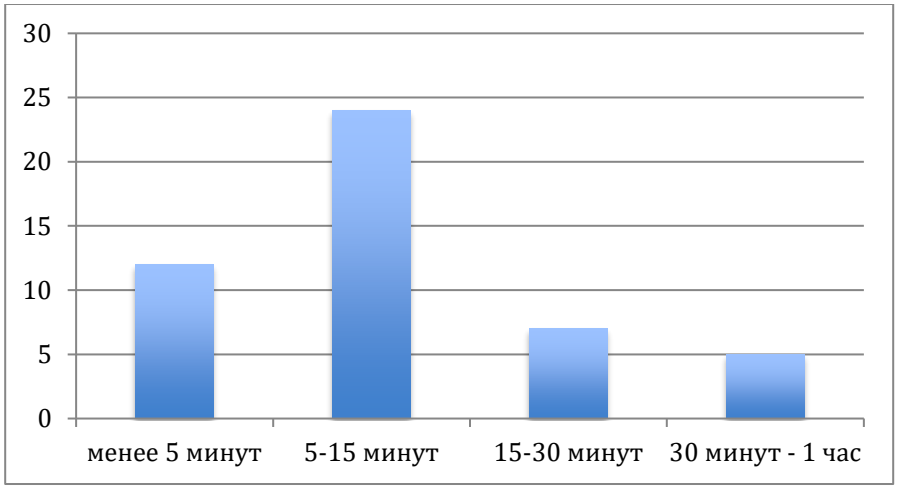

Эң эле олуттуу укук бузуулар добуш берүү процедуралары менен байланыштуу, алар 7 категорияга бөлүнүшөт: (1) УШКны ачуу процедурасын бузуу (7.00ден-8.00); (2) Добуш берүү процессиндеги процедураны бузуу (8.00ден-20.00); (3) добуш берүү жашыруундулугун бузуу (добуш берүү кабинасында бир нече адамдын болушу, (фото-видео фиксация, бюллетенди демонстрациялоо); (4) УШКнын ишине мамлекеттик органдардын ЖӨБ органдарынын кийлигишүүсү; (5) УШКдагы үгүт; (6) кайсы бир талапкердин пайдасы үчүн административдик ресурсту колдонуу; (7) Шайлоочуларды сатып алуу.

Тынчсызданууну жараткан эң эле кооптуу окуялардын бири административдик ресурсту колдонуу УШКда көп жасалчу укук бузуу болуп эсептелет, ошону менен бирге шайлоочуларды сатып алуу боюнча маалыматтар түшкөн. Добуш берүү жашыруундулугун бузуу да көп орун алды, өзгөчө УШК мүчөсү АЭУнын жанына туруп алганда жана бюллетендерди АЭУ салуу процессине көзөмөл жүргүздү. Айрым участкаларда чүчүкулак өткөрүлгөн жок.

Таблица 7: Добуш берүү процедурасын бузуу

Укук бузуунун түрү	Инцидентте рдин саны	Салыштыр ма салмак , %
Административдик ресурсту колдонуу	13	27.66%
Добуш берүү жашыруундулугун бузуу	9	19.15%
Шайлоочуларды сатып алуу	9	19.15%

УШКны ачуу боюнча процедуранын бузулушу (7.00ден-8.00)	5	10.64%
Башкалар	4	8.51%
Добуш берүү процессинде процедуралардын бузулушу (8.00ден-20.00)	3	6.38%
УШКда үгүт жүргүзүлсө	3	6.38%
УШКнын ишине мамлекеттик органдардын ЖӨБ органдарынын кийлигишүүсү	1	2.13%

Диаграмма 7 : Добуш берүү процедурасынын бузулушу

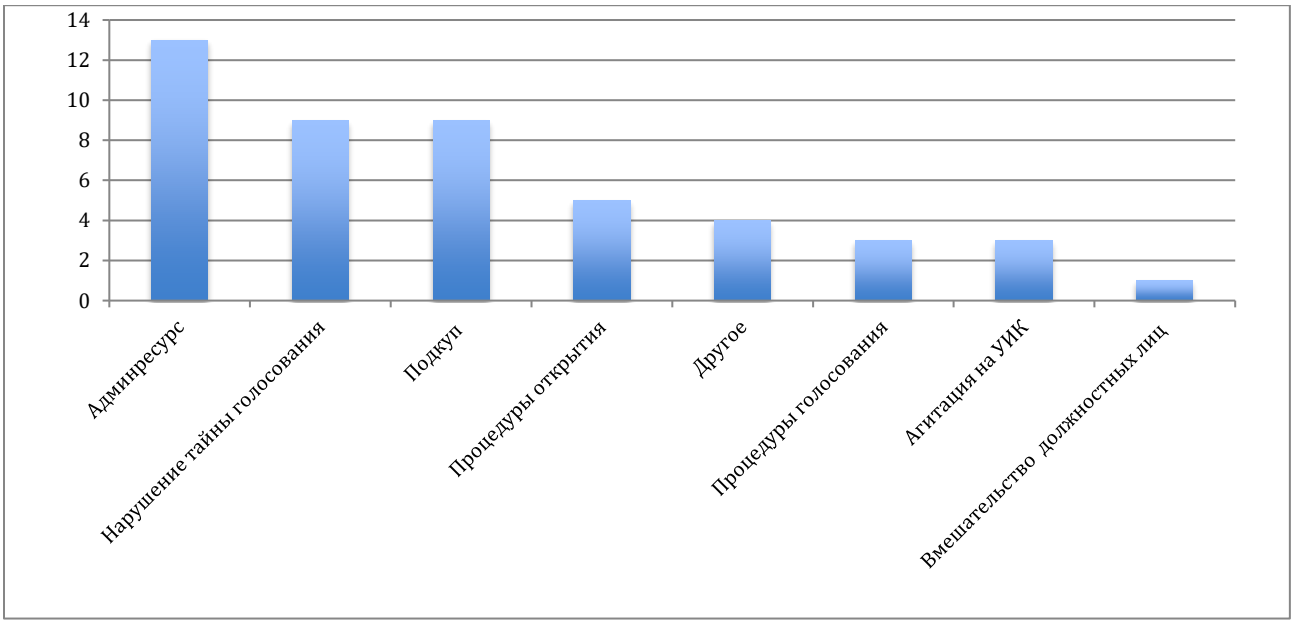

Административдик ресурс

15-октябрда административдик ресурсту колдонуу шайлоочуларды участкага ташуудан тарта кимге добуш берүү керектигине үгүт жана сунуштарга чейин ар кандай формада болду. Бир катар участкаларда жеңил автоунаалар жана маршруттук таксилер менен шайлоочуларды ташуу учурлары катталды. Мисалы, Бишкектин Свердлов районунда №1362 кошумча участкасында болжол менен 60ка чукул адамды ташуу фактысы катталды, алардан курсанттар, медициналык кызматкерлер, укук коргоо органдарынын кызматкерлери бар.

ЖОЖдо, АОКОЖда жайгашкан участкаларда добуш берген студенттер УШКдан тышкары турган адамга катталып жактан фактылар катталган. Болжол менен 8.30да №1060 УШКда Бишкектеги Кыргыз улуттук университетинин имаратында бир аял көзгө урунган, ага студент кыздар добуш берүүдөн чыккандан кийин отчет берүү үчүн ал аялдын жанына келишкен. Сүйлөшүүлөрдөн

маалым болгондой бул аял студент кыздардын куратору болгон. Биздин байкоочу ага эскертүү бергенден кийин ал аял жана студенттер ар тарапка тарап кетишти. Жалалабатта (УШК №2100) жана Баткенде (УШК №8072) да белгилүү бир адамдарга келип добуш берүүгө чейин жана кийин белгилөөдөн өткөн студенттердин тобу аныкталып жазылды. Айрым участкаларда добуш берүү имаратынын алдында мамлекеттик жана муниципалдык органдар, мамлекеттик ишканалар туруп калганы фиксацияланган, алар добуш берүүгө катышкан өздөрүнүн кызматкерлерин тизме боюнча белги коюп кете берген (мисалы, Нарындагы №4077 УШК).

Карасууда (№ 5267) Карасуу шаардык кеңешинин депутаты бир нече ирет добуш берүү имаратына кирген. Ал эми Джалал-Абадда (УШК №2105) жергиликтүү кеңештин депутаты 3 саат убактысын ошол жакта өткөргөн, биздин КМБ тарабынан акт түзүлүп АШКна арыз жазылган. Арызды кароонун жыйынтыктары боюнча АШК тарабынан УШКнын төрагасына көрсөтмө берилип, андан кийин депутат имараттан чыгарылган. Бишкекте (УШК №1149) РАБнын начальниги добуш берүү имаратында 15-20 мүнөтчө болуп, мында ары-бери эркмн басып жүргөн, шайлоого келген шайлоочулар менен сүйлөшкөн. Байкоочулардын эскертүүлөрүнөн кийин гана чыгып кеткен.

<u>Шайлоочуларды сатып алуу</u>

Шайлоочулардын добуштарын сатып алуу жеке айыптоо кылмыштарына кирет (т.а. иш жабырлануучунун арызынын негизинде гана козголот), аны далилдөө кыйын.

Биздин байкоочулар шайлоочуларды сатып алуу деп атаса боло турган фактыларды аныкташкан, талапкердин тарапташтарынан акча алган жактар баш тарткандыгына байланыштуу биз расмий арыз бере албайбыз жана муну документтер менен тастыктап бере албайбыз.

Мисалы, Бишкекте №1310 УШКда бир аял акча сунуштоо менен Жээнбековго добуш берүүнү сунуштаган, анын макулдугун алгандан кийин паспортун алып анын маалыматтарын кайра жазып алган. Биздин байкоочунун көңүл бурганын байкаган аял тиги киши да көздөн оолак кетишкен. №1324 УШКда башка аял байкоочунун бейжигин көрүп дароо автоунаага жашырынган. Токмокто (№7070 УШК менен жанаша) Тойота Лэндкрузер автоунаасы байкалган, ага шайлоочулар кезек кезеги менен келишип акчаларды алышкан. Джалал-Абадда (УШКры №2096 жана 2399) добуш берүү өткөрүлгөн имараттын жанында акча тараткан адамдардын тобу байкалган (1000 сомдон), алынган маалымат боюнча ушул шайлоочулар шайлоо алдында 1000 сомдон акчаларын алышкан. Караколдо (УШКлар №3155, 3156 жана 3159) КМБ автоунаада шайлоочуларга акча таратылып жаткандыгын байкаган. Байкоочулар бул тууралуу УШК төрагасына билдиришкен, алар өз кезегинде укук коргоо органдарынын кызматкерлерин чакырышкан. Бирок милиционерлер келген учурда автоунаалар ал жерден кетип калышкан.

Өзгөндө (УШК №5063) КМБ добуш берүүдөн кийин шайлоочуларга акча тараткан Бабановдун агитаторлору менен автоунаа жөнүндө маалымат алган.

Үгүттөө

Өзгөндө биздин байкоочу (УШК №5063) участкага адамдардын тобун алып келген адамды байкап калган, ал залга кире бериш жерде туруп Жээнбековго добуш берүүгө тикелей көрсөтмөлөрдү берип турган. Байкоочунун эскертүүсүнөн кийин УШК мүчөлөрү ага эскертүү берип ал жерден чыгарып салышкан.

Шайлоочулардын тизмеси боюнча эки негизги көйгөй: бул шайлоочу ошол УШКнын шайлоочуларынын тизмесинде жок болуп, ал эми ал тууралуу маалымат башка региондогу же УШКда табылган учур, ошону менен бирге шайлоочу шайлоочулардын тизмесинен да, электрондук маалыматтар базасынан да, кагаздагы тизмеден да табылбаган, бирок биометриканы бергендиги тууралуу тактамасы бар болгон учур.

Укук бузуунун түрү	Инциденттердин саны	Жалпы салмагы , %
Шайлоочу ошол УШКнын шайлоочуларынын тизмесинен табылган жок, ал тууралуу маалыматтар башка УШКда же региондо табылды	10	62.50%
Шайлоочу шайлоочулардын тизмесинен табылган жок, электрондук маалыматтар базасынан да табылган жок, кагаздагы тизмеден да табылган жок, бирок биометриканы бергендиги тууралуу тактамасы бар	5	31.25%
Башкалар	1	6.25%

УШКдагы жыйынтыктарды белгилөө боюнча, биздин байкоочулардын көпчүлүгү участкадагы добуш берүүнүн жыйынтыктары боюнча протоколдорду алууда кыйынчылыктарга дуушар болушкан фактыны алдын ала белгилей алабыз.

Алдын ара сунуштамалар

1. «Жарандык платформы» Коомдук фондунун байкоочулары тарабынан айрым УШКда добуш берүү жайынан тышкары жерде добкуш берүү арыздарынын реестри илинген эмес.

Сунуштама: жогорудагылардын баяндалышы менен КР Административдик жоопкерчилик тууралуу кодексти карап чыкса болот.

2. Биздин байкоочулар тарабынан шайлоочулар участкага келишип өздөрүн форма 2 арызы боюнча башка участкадагы шайлоочулардын тизмесинен таба алышкан учурлар катталган. Мында алар өздөрү арыз беришкен эмес. Белгилей кетчү нерсе колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, форма 2 шайлоочунун жеке өзү тарабынан берилет, ал эми бул эреженин бузулушу боюнча биздин узак мөөнөттүү байкоочулар УШКнын мүчөлөрү арыздарды шайлоочулардан эмес башка жактардан алган бир нече окуяларды аныкташкан.

Сунуштама: шайлоо дареги боюнча добуш берүүдө жарандардын укуктарынын бузулушуна жол берген УШК мүчөлөрүнө карата административдик жоопкерчилик колдонуу мүмкүнчүлүгүн кароо (Административдик жоопкерчилик тууралуу Кодекстин 59-беренеси). Ошону менен бирге УШК мүчөлөрүнүн арасында форма 2 арызын жеке шайлоочулардын өзүнөн кабыл алуу боюнча түшүндүрүү иштерин алып баруу.

3. Биздин уюмдан бир нече кыска мөөнөттүү байкоочулар УШКда аккредитациядан өтүп жатып комиссияга аларга байкоочунун күбөлүгүн берүүдөн баш тарткан. Мында УШКры байкоочуларга тиешелүү күбөлүктөрдү берүүгө болбой тургандыктарына жана кээ бир учурларда бул күбөлүктөрдүн тийиштүү бланкынын жоктугуна, алардын түгөнүп калганына шилтеме жасоо менен берүүдөн баш тартышкан.

Бул кырдаалга байланыштуу биздин АШКна берген талапка ылайык, алар жооп кайтарышты, анда БШК АШКна, УШКна коомдук байкоочулар үчүн чектелген сандагы күбөлүктөрдү берген, ага байланыштуу көп байкоочулар аккредитациядан өткөн айрым УШКда күбөлүктөр керектүү санда болгон эмес.

Сунуштама: БШК жана төмөн турган шайлоо комиссиялары кийинкиде коомдук байкоочулар үчүн жетиштүү сандагы күбөлүктөрдү чыгарууну кароосву зарыл, ушундай укук бузууларга жол бербөө үчүн.

4. **Сунуштама:** шайлоочуларды сатып алуу учурларына карата азыркыга чейин кылмыш жоопкерчилигине тартуу тартылышы мүмкүн болгон жактарды аныктоодогу бөлүмдөгү жазык мыйзамдарын күчөтүү маселеси актуалдуу бойдон калууда. Ошону менен бирге добуштарды сатып алуу кылмышын жеке айыптоо иштеринен жеке-ачык айыптоо иштерине өткөрүү маселеси каралбай калды. Бул кылмыш санкцияларын күнөөлүү жактарга карата натыйжалуурак колдонууга мүмкүндүк берет, шайлоочуларды сатып алуу учурларынын санынын кыскарышына мүмкүндүк берет.